

ברוך ה' - מוצאי תשעה באב תשפו ירושלים מכלל יופי

אש הבוחנת ברית: כיצד צומחת אהבת עולם מתוך נקודת השבירה

פתיחה

מאמר זה נכתב מתוך שאלה שאין ממנה מנוס בימי בין המצרים: מדוע לשונות ההרס והכעס שהתורה מדברת בהן על ישראל עזות, מפורטות ומגולות עשרות מונים יותר מלשונות האהבה? הקורא בפרשיות התוכחה חש שאין כאן מערכת של שכר ועונש אלא דבר אחר לגמרי — ולשאלה זו התשובות המקובלות אינן מספיקות. ההצעה המובאת כאן היא, שהתשובה מונחת דווקא בדפוס המוכר מן הקשר האנושי: אין ברית עמוקה נכרתת אלא לאחר שלב שבו בא צד אחד לשבור, והצד שכנגד נותר איתן ונאמן. שלב זה — הנקרא בפי חכמי הנפש "שלב ההרס" — אינו היפוכה של האהבה, אלא הקרקע שעליה היא נבנית. והדברים אמורים כלפי מעלה בלשון "כביכול" בלבד, ואנו סומכים על המתבונן שיבין דבר מתוך דבר.

פרק א — פני האהבה מכוסים

בימי בין המצרים, אנו מתבוננים בכך, שהקב"ה הזהיר אותנו בתוכחה בפרשיות בחוקותיי וכי תבוא, שאם ח"ו נמרה את פיו, הרי שהקב"ה יביא עלינו פרעוניות קשות. אולם המתבונן מבחין, שהלשונות של הרס והשנאה כביכול שהקב"ה מגלה בשעת הפרעוניות, עולים עשרות מונים יותר על כל לשונות של אהבה שיש בתנ"ך בכלל.

עשרות פסוקים חותכים בפרשת כי תבוא, מקפלים בתוכם פסוקים של שנאה שלא ברעך בכלל לפסוקי האהבה שיש בתנ"ך. אין שום מקום בכל התנ"ך שיש מגלת אהבה בין בני ישראל להקב"ה, ורק מגלת תוכחות שחודרת ותוקפת בלשונות חמורים ביותר. וכאן השאלה נשאל מדוע פני האהבה מכוסים בפני ההרס והכעס מגולים? ועוד, שלשונות האהבה נאמרים בלשון מאופק, ולשונות השנאה נאמרים ממש בתשוקה יתירה, עד שח"ו שנדמה שהקב"ה שש ושמח להביא על עם ישראל את הפרעוניות הגרועות ביותר באנושות?

אם היינו נותנים את התנ"ך לאיש מבחוץ, והיינו שואלים אותו על טיב הקשר בין ישראל להקב"ה, יתכן שהיה משיב שהיחס המכונן בין ישראל להקב"ה הוא הסכם המבוסס על קנאה וזעם. והאהבה היא שולית בייחס לקנאה העזה שבו נוהג הקב"ה במי שאינו עושה רצונו.

אנחנו רגילים לחשוב על התוכחה במונחים של שכר ועונש. אם תעשו את מצות ה' תקבלו שכר, ואם תעברו עליהם תקבלו עונש. עיון בפסוקי התורה מלמד שאין כאן מערכת של שכר ועונש אלא מערכת של השמד וכיליון. פסוקי התוכחה אינם מלמדים על תיקון המעשים אלא על עונשים מוגזמים שמזכירים את ההשמדות הגדולות שעם ישראל חווה.^א

אנחנו דור או שניים אחרי מאורעות השואה, חושבני שרוב בעלי השכל מסכימים שהשואה לא היתה עונש על עבירה כזאת או אחרת. היא היתה דומה למסע השמדה מכוונת. והפרת ברית אהבה שבין ישראל לאביהם שבשמים. כאשר אנחנו מתבוננים במאורעות

^א דוגמאות ויקרא כו: "ויספתי לְיִסְרָאֵל אֶתְכֶם שֶׁבַע עַל חַטֹּאתֵיכֶם" (חזור ארבע פעמים); "והלכתי אף אני עמכם בקר" (כז); "והלכתי עמכם בחמת קר" (כח); ועד המכה שאין ממנה: "ואכלתם בשר בניכם ובשר בנותיכם תאכלו" (כט); "והשמותו אני את הארץ" (לב); "ואתכם אֶזְנֶה בגוים" (לג).
^ב דברים כח — "עד השמדך ועד אבדך מהו" (ס); "עד אֶבְדְךָ" (כב); ושוב אכילת הבשר (גג-גז), עד: "והפיץ ה' בכל העמים" (סד); "והשיב ה' מצרים באניות... ואין קִנְיָה" (סח).
^ג חמכה בפטיש של השכבה — הפסוק שאין ממנו מנוס, דברים כח סג: "והיה כאשר שש ה' עליכם להיטיב אתכם ולהרבות אתכם — כִּן יִשֶׁשׁ ה' עֲלֵיכֶם לְהַאבִּיד אֶתְכֶם וּלְהַשְׁמִיד אֶתְכֶם." לא "עניש". נִשֶׁשׁ — יגיל, יתמוגג, באותה מידה שבה גל בהיטיבו. זה הפסוק שהופך את השאלה מ"קשה" ל"בלתי נסבל".
^ד ירמיהו יב ז-ח: "עזבתי את ביתי, נטשתי את נחלתי, נתתי את יְדוֹתַי נֶפְשִׁי בְּכַף אֵיבָה... נִתְּנָה עָלַי בִּקְלָה — עַל כֵּן שָׁנְאֵתִי." הקב"ה אומר על "ידדות נפשו": שנאתיה.

השואה, מכה בנו תחושה, שהקב"ה כביכול עמד וניצח על גבי מחנות המוות.

הרגשות אלו רוחשים על ראשי עם קודש ומצריכים הסבר. כיצד יתכן? הרי הקב"ה הוא אבינו שבשמים, וכלום יש אב אוהב יותר מהקב"ה.

מלבד התוכחה, אנחנו מוצאים פעמים נוספות בו הקב"ה מבקש להשמיד את ישראל. כמו לאחר חטא העגל בו הקב"ה אומר למשה (שמות לב י) "ועתה הניחה לי ויחר אפי בהם וְאֶכְלֶם, וַאֲעִשֶׂה אוֹתָךְ לְגוֹי גָדוֹל." וכן בחטא המרגלים ובעדת קורח.

כמו כן בלשונות הנביאים אנחנו מוצאים שהקב"ה שונא את ישראל, ומואס בהם, ולא יוסיף עוד לרחם עליהם.^ב וכל לשונות האלו הם לשונות של שנאה ונקמה. ואינם לשונות של אב המדריך את בנו ללכת בדרך הישר. ונראה ח"ו שהקב"ה הוא שונא של ישראל ושמח להשמידם, וכיצד נוכל להבין ענין נורא כזה?

פרק ב — אורו של משיח, והשאלה שנותרה

חכמינו מלמדים אותנו כי בתשעה באב נולד אורו של משיח. בירושלמי במסכת ברכות מסופר,^ג על אדם שפרתו געתה והפסיק לחרוש בפרתו כיון שנחרב הבית, שוב געתה שנית ואמר לו ערבי קשור מחרשתך כיון שנולד מלך המשיח.

לימוד זה אף הוא צריך הבנה, שכן כיצד ניתן לראות בשעת החורבן את צמיחת אורו של משיח. ההסבר המקובל הוא, שכאשר הקב"ה מעניש את ישראל הוא מקדים את רפואתם שנולד יחד עם הצרה. הסבר זה בדברי חז"ל, נראה שנוצר לשם הרגעת הלב. שכן הרואה את ילדי ישראל נשרפים בתנורי אושוויץ כל דיבור כזה או אחר על משיח, אינו אלא התרסה, או דיבור של סרק והבל. ובכל זאת הוא זורעת סוג של תקווה בלב.

ושוב נזכיר, כי אמירה זו נאמרת יחד עד היום כאשר אנו יושבים לארץ וקוראים את פסוקי איכה, המתארים את הקב"ה כאויב של ישראל, וכמי שמבקש להשמידם.^ד

פרק ג — שלב ההרס

בלב הקשר האנושי ישנו שלב קריטי והכרחי לשם יצירת מרחב של קשר אמיתי ובונה. שלב זה נקרא בשם המבהיל שלב ההרס.

כאשר נרקם קשר בין שניים, איש ואשה. הורה וילד. רב ותלמיד. וכך כל חברות שלא תהיה, השלב הראשוני הוא שלב שבו כל אחד מקיים את הקשר מתוך האוטונומיה שלו. הוא לא יכול לראות או לחוות את הצד שכנגד עד שלא יצא מעצמו ויוכל לחוות גם את מצד שממולו.

שלב זה נוצר אך ורק כאשר הנפש מרגישה בטוחה בצד שכנגד. אז היא מרשה לעצמה להפליג מהעוגן האישי שלה, ולהיכנס למרחב של הצד שעומד כנגד. ברגע שהנפש מצליחה לצאת מהמרחב שלה, והיא מקבלת אמון בצד השני. הקשר הראשוני הרדוד מתחלף בקשר פנימי יותר עמוק ומחייב.

אך בכדי שיוצר שלב האמון, הנפש אכן צריכה לרכוש אמון בצד שכנגד. כאן שלב ההרס נכנס לפעולה. הנפש בתחילה בכדי שתוכל לעזוב את המרחב הבטוח שלה, צריכה שכנוע ותיקוף שהצד שכנגד חזק ובטוח ונאמן. לשם כך היא פותחת במסע ניסיון לחסל לשבור לכופף את הצד שכנגד.

משל למה הדבר דומה, אדם לפני שהוא נשען על קיר במעלית גבוה,

^{הושע ט טו:} "כל רעתם בגלגל, כי שם שְׁנֵאתִים... לא אוסף אֶהְבֶּתֶם."
^{הושע א ו, ט:} "לא רָחֵמָה, כי לא אוסף עוד אֶרְחֶם"; "לא עמי אתם, ואנכי לא אֶהְיֶה לכם." שלילת שני יסודות הברית בבית אחת: הרחמים והשייכות.
^{עמוס ה כא:} "שְׁנֵאתִי מַאֲסָתִי חֲגִיכֶם."
^{ישעיהו סג י:} "והמה מרו ועצבו את רוח קדשו, וַיִּתְּקֶף לֶחֶם לְאוֹיֵב, הוּא נִלְחַם בָּם."

^ב פרק ב הלכה ד, ובמדרש איכה א נא
^ג עצמו כאויב. איכה ב ד-ה: "דָּרַךְ קִשְׁתוֹ כְּאוֹיֵב, נָצַב יְמִינוֹ כְּצֹר... הִיָּה ה' כְּאוֹיֵב, בִּלְעֵי יִשְׂרָאֵל"
^ד איכה ב ב: "בִּלְעֵי ה' וְלֹא חֶמֶל."

"איכה ג י-יא: "דָּב אֶרֶב הוּא לִי, אֶרֶב בְּמַסְתֵּרִים." הקב"ה כדוב אורב, כארי ממארב.

בית בעשרה אין מתענים בו. לפי שכיון שתהליך ההרס התחיל כרב נרקמת יחד עמו תהליך הריפוי והברית העמוקה. וככל שהמקדש הלך ונשרף, כך כרובים מעורים^ט וכנסת ישראל הולכת ודובקת בדודה.

פרק ה - השואה

עומדים אנחנו בדור או שניים אחרי השואה הנוראה שחווינו על בשרנו. ככל שנכתב ונאמר על השואה, כולם יודעים שלא ניתן לומר או לחשוב דבר וחצי דבר. השואה כמוסה ונעלמת מעין כל חי. ובכל הנוגע למחיר הכבד שהעם הנבחר שילם, טוב השתיקה מהדיבור. וטוב הבכי מן המחשבה.

אלא שעם ישראל בתוך הלהבות החזיק מעמד ונשאר נאמן לאלוהיו. בכל המובנים. נכון לא יוכל שום יצור לדבר על השואה עצמו, נשגבה לא נוכל לה, אבל נוכל לדבר על הדורות שקמו מאפר ונשבעו להישאר נאמנים לאלוהי אברהם.

עם שרידי חרב, התקשרו בקשר נאמן ואמיץ בברית עמוקה נשגבת למעלה מעין כל חי. וכשוך חרב היונה, ניתן לחוש את פעמות מנחם בן חזקיה משיח שמו. והקשר בין כנסת ישראל לאביהם שבשמים הולך ומעמיק בפנים חדשות ומאירות.

סיכום

נמצאנו למדים, שלשונות הקנאה, האש והחמה השפוכה שהתורה והנביאים מדברים בהן על ישראל, אינן היפוכה של האהבה ואף אינן פשרה עמה — אלא הן עצמן לשונות של התקשרות. שכן כך ייסד הקב"ה את עולמו, שאין ברית עמוקה נכרתת אלא במקום שבו עמד צד אחד בנאמנותו אף בשעה שנשפכה עליו חמה. ומשום כך נחרתו דווקא לשונות אלו בתורה בחריפות כזאת, ומשום כך לא נכתבה מגילת אהבה מגולה בין ישראל לאביהם שבשמים: פני האהבה מכוסים, לפי שהם נבנים מתוך פני ההרס המגולים. ומכאן נתבאר דברי חכמים שבתשעה באב נולד אורו של משיח ושמו מנחם, שדווקא בנקודת הריחוק נרקמת היצירה החדשה. ומכאן שמחצות היום מתמעטת האבילות, ומכאן שאומרים "נחם" בתפילת המנחה, ומכאן שאין מתענים על רובו של בית שנשרף. וכולן עדות אחת: שמשעה שהחל ההרס, כבר החל להירקם עמו תהליך הריפוי. וככל שהמקדש הלך ונשרף — כרובים מעורים זה בזה.

פרק ו — הקריאה

ומכאן הקריאה להורים. לבני זוג. למורים. ולכל מי שיש לו השפעה על זולתו. אל תבהלו מכך שיש בכם רצון לחסל את המושפע. זה תהליך בריא בבריתו של הקב"ה. זה תהליך ההתקרבות שלכם לעבר הצד השני. זכרו תמיד, כי גודל החמה השפוכה טומנת בחובה את הצעד שלכם לאמון בצד השני. לברית התקשרות שאינה תלוי בדבר. לבניית גשר שבו תוכלו לצאת מהאזור הטבעי שלכם.

להארות והערות, או להצטרפות,

וכן לקבלת המדריך המעשי לשולחן שבת שנוסד על פי המאמר,

ניתן לשלוח מייל

lemala2626@gmail.com

הוא דפק על הקיר בחוזקה בכדי לבדוק שאכן ניתן להישען על קיר זה. דפיקה זו היא חזקה ועוצמתית, והיא דפיקה שבאה ממקום של חיבור ונאמנות.

כך שבכל שלב של קשר בין בני זוג. הורים. מורים. או חברות. אחרי תקופת זמן מה, הצד שמקדים ורוצה לייצר את החיבור הנכסף, מתחיל לדפוק ולהרוס את הצד שממול. שלב זה, הוא שלב המריבות הקשות והאיומות. הקללות. הטענות. ההליכים התוקפניים של ממש. שלב ההרס, הוא שלב שרבים לא שורדים, והקשר שלהם לא זוכה להגיע לשלב המיוחל.

לאלו הזוכים, ברגע שהנפש מבינה שהצד שכנגד חזק ואיתן ונשאר נאמן למרות התוקפנות, ואש השנאה, הנפש סוף סוף מוכנה לעזוב את מקור איתנה והיא מתחילה להכיר בצד שכנגד כמקור סמכות. מקור אהבה. מקור נאמנות. וכן שאר הלשונות שבעולם שקושרים בין הנפרדים לאחדים.

יש לציין, ששלב זה בדרך כלל וכמעט תמיד נוצר, כאשר נוצרים חיכוכים בין הצדדים, אז בהכרח שהקשר הראשוני הרדוד מגיע למבוי סתום. ואז הצדדים מנסים לכפות את המרחב שלהם על הצד השני, ורק כאשר הם מגלים שהצד השני נאמן ויציב, הם מסוגלים לנטוש את עמדתם.

פרק ד — ברית הנבחנת באש

מבשרי אחזה אלוֹקִי. והנהגת העולם התחתון מלמדת אותנו עד כמה שהשכל משגת, להבין את דפוס ההתקשרות בין ישראל לאביהם שבשמים.

כמובן שלא כל מה שנכתב עד כאן שייך לומר כלפי מלך מלכי המלכים הקב"ה. ואנו סומכים על המתבונן שיבין דבר מתוך דבר. ומכאן נשכיל, כי הקשר הראשוני בין ישראל לאביהם שבשמים, הוא קשר חיצוני ברמה החיצונית. שבו כל אחד מן הצדדים עומד בשלו. עם ישראל בארץ מטה. ומלך מלכי המלכים בשמים ממעל. אלא שכאן כאשר בני ישראל חוטאים ח"ו, נוצר החיכוך בין האדם הגשמי אשר בארץ, לבין מקור טהור הקב"ה. ובכדי שיבחר הקב"ה בישראל על אף שחטאו, הרי שהקב"ה מנסה את ישראל אם הם נאמנים וסרים לבריתו על אף שאומר להשמידם.

ומכאן שכל לשונות הקנאה והאש שהקב"ה ממטיר על בני ישראל, כולם לשונות של התקשרות ואהבה. שכן ייסד הקב"ה את עולמו, שאין כנסת ישראל וקב"ה נכנסים בברית אלא אם יעמדו בנאמנותם אף שהקב"ה שופך עליהם חמה שפוכה.

ולכן דווקא לשונות אלו חרוטים בתורה בצורה נחרצת כל כך, כיון שרק על ידם נבנה הקשר שבין הקב"ה וכנסת ישראל. ואכן כך, בתולדות כנסת ישראל, שלקתה מיד ה' כפליים על חטאתיה, נעשה ברית עולם בינה לבין הקב"ה. ברית של פנים חדשות פנים של אהבה.

הברית העמוק בין ישראל לאביהם שבשמים, משתרש בהבנה שישראל בכל צרותיו הוא ישראל, והברית בינו לבין אביו שבשמים הוא תמידית. וכיון שכנסת ישראל עמדו נאמנים לאביהם שבשמים, אף אביהם מוסיף אהבה על אהבה. וריבוי הגלויות והחמה שפוכה, הולידו אהבת עולם שאינה תלויה בדבר.

ולכן אמרו חכמינו^ה על משיח "מנחם בן חזקיה שמר", שנאמר: "כי רחוק ממני מנחם משיב נפשי" (איכה א, טז). דווקא בנקודת הריחוק נבנית היצירה החדשה של הקשר בין הקב"ה לכנסת ישראל.

ולכן נפסק בשו"ע^י שמחצות היום יושבים על הספסלים שאז מתמעט האבילות. ולכן אמרו שנקרא מועד לשבור בחורי. שדווקא נקודת ההרס והשבירה של בחורי, שם נבחנת ונוצרת ברית האהבה. ולכן אומרים נחם בתפילת המנחה. לפי שאז בשיא ההרס והכיליון נרקם ברית האהבה. ולכן אמר רבי יוחנן^י שאף שנשרף רובו של

^ט ריטב"א יומא דף נד.

^י מאמר זה הוא פרק מתוך מאמרנו מסע הנסירה ביהדות.

^ה סנהדרין דף צח

^י סימן תקנט סעיפים ג ד

^י סימן תקנז

^ה תענית דף כט